

Жан Барт.

Блукаючи по дельті

Жан Барт, псевдонім талановитого рум. письменника Євгена Ботеза (1874—1933). Син генерала, був довгий час морським командором. Разом з військовою кар'єрою почав кар'єру журналіста і письменника. Був співробітником багатьох рум. журналів. Був нагороджений Академією Наук і прийнятий, як її член кореспондент. Найважливіші його твори: „Корбельний журнал“, „Принцеса Бібіца“, „Через Океан“, де зібрані цікаві спостереження про Америку та її життя. Останній його роман „Европоліс“ рахується найліпшим твором рум. прози. Перекладчичка.

Правильно щороку доктор залишав на декілька днів свою лабораторію з усіма її мікроскопами і багатими культурами мікробів. Узброєний люпою і напечником, насолоджувався він своєю втечею до царства очерету, збираючи у балці рослини, комахи та отруйливі гадюки.

Я не відставав від нього ні на крок; з рушницею за спиною, скрізь товаришував йому.

Шосе, биті дороги не існують у дунайській дельті. Декілька людських осель, зі страху перед повінню, загнизлилося на високих валах колишніх бережних кордонів.

Дні і ночі подорожували ми трьома рукавами річки, заціпенілі кожний у своїм човні, прохвзуючись по блискучих, вузьких притоках, стежках стоячої води, прорубаних через високі очеретяні ліси. Водяні доріжки, затінені і мовчазні, губляться у блискучому плесі, багатих полянах балки. Як повстали ці поетичні сади, розкинуті скрізь без того, щоби рука людини вміщалася до дивної гри природи? Гаї старих дуплястих верб, яких коси миються у прозорій воді, зелені очерети оздоблені блакитними і жовтими квітами, ліяни, білі водяні лілеї на нижніх стеблах, золоті чаші нунуфару, розсипані на широких листах, що плавають по воді, як великі смарагдові пилітри.

Така прозора була вода літом, що іноді з деяким жахом дивився я в глибину, як у зачароване зеркало, на фантастично сплетені густі ліси трави, які ростуть на дні балки і які ніколи не зможуть дістатись на поверхню.

Гострий ніс нашого човна гнав хмару наляканої риби, піднімаючи з осоки міряди комах, які літали срібними хмарами, виблискуючи на сонці. Ми стрічали різного рода птахів, які мали свої гнізда захищені серед очерету на недоступних місцях, де виводились на свободу. Слідкували за недгими ключами перелетного птацтва, що робили відпочинок на березі моря заки відлітали воздушними караванами на південь.

Часто пробиралися, легко посуваючись поміж плавкими острівцями, поміж обманливими землями плавра, сформованого з корінців гниючих рослин, сплетених часом у вохку, ніжку тканину, на котрій росте молодий очерет і якої чіпається різне баговіння. Чим більш блукали по лабіринті озер до серця дельти, тим більш почувалися наляканими важкою мов-

чанкою пустині і таємничим шепотом троців; здавалось, що поринаємо у другий світ мрій, у зачароване царство невідомого.

Деколи доктор починав філософувати:

— Коли я перший раз сам одинцем опинився серед пустині балки, серед цієї торжественної і примітивної природи, де не почувасться подиху людини, мені здавалось, що зайшов у окремий світ, який чудом злишився у початковому стані, кутик землі, де ще блукає таємничий запах біблії зі старою казкою про сотворення світа у шість днів.

Вже тиждень блукали по дельті. Вночі зі страху перед комарями спали на дворі під пологами коло рибальських стоянок. Пропливши рукав Суліни, ми мусіли пробиратися через усі рівчакі, перетяти багато круговоротів, щоби дібратися нарешті до Кілії. На повороті взяли інший шлях; взявши впоперек через ліс Лети, вийшли на морський беріг в області пісчанних дюн. Після кількох годин біганини за парою заячих вух, які мені зникли у гушавині ліса, я знайшов доктора під тинистим дубом, заглибленого у студію листка, підібраного на дорозі.

Лише пополудні ми вийшли з ліса. Нараз став перед нашими очима голий простір, полоса дюн, розтягнута аж до овиду, як схвильоване море золотого піску під літнім сонцем. Найменшої тіни, щоби затримати око. Непривітна пустиня. Безкрайні горби піску, з повільними спадами, вкладені регулярно і монотонно, як снігові насипу.

Дрібний, сухий пісок пробирався через одяг, дратуючи шкіру. Голими ногами, по спеці полудневого сонця, яке пекло в голову, посувались ми, як два блукаючі прочани через пустиню, пробираючись через зону пісків до морського берега.

Ззаду нас нагнав добруджанський віз. Пара малих, худих коней, тяжко дихаючи тягнула пару коліс по березі, а другу по воді, яка розливалась за кожним ударом хвилі, і яку всмоктував жагучий пісок. За підводою йшов рибалка липуван, з червоною скудовченою бородою; на плечах тримав, як бесаги, пару величезних чобіт. Я знав його з порту.

— Куди, Петрушка?

— Ідемо до Суліни за мукою і сіллю для заводу.

— А що це там блистить, ледві видно, на березі?

— Там кордон.

— Це село?

— Ні, одна хата. Там був колись російський кордон, себто пограничний пікет, коли половина дельти була російська а половина — турецька.

— А тепер що там?

— Тепер таж живе Андрій Фільозоф.

— Хто це є?

— Ви не чули про нього? хто з дельти не знає Андрія Фільозофа? — І Петрушка засміявся.

— Дуже сердешний чоловік. Мав великі неприємности

в Суліні. Остогид йому світ, то і прийшов сюди жити сам. Знайшов цю хату, направив її, насадив дерев, декілька кущів винограду, зробив кусник левади. Зимою спас від смерти багато людей, яких буря викидала з човнами на берег.

Доктор, який слідував за мовою розмовою з Петрушкою, станув нараз здивований.

— Добре, але як живе цей чоловік сам одинцем серед піскової пустині?

— То-ж бачите, цей чоловік не любить пана над собою, та і з владою не любить мати діла. Він придумав собі господарство на одного чоловіка і називає себе паном. Не платить податків, бо то не є ані шинк, ані каварня. Не знайдете каплі спирту на кордоні. Дає лишень чай людям, які затримуються у нього по дорозі. Чоловік добрий, але люди сміються з нього; називають філософом, королем кордону, а його хату королівським палацом.

Ми наближалися до кордону.

Далеко перед нами, між блискучим зеркалом моря і пустинню пісчаних дюн, дріжала у хвилях блискучого сонця, як фантастичний міраж, пляма тіні і зеленини, журавель від криниці і біла хата, усміхаючись здалека, як весела оаза.

— Там королівство „кордону“, і широким жестом я протягнув далековид докторові, який аж станув на місці від захоплення.

Звуки правильних ударів вібрували десь далеко, доходячи до нас розмірним відгуком, як монастирський дзвін. Ми слухали здивовані. Петрушка, крадьки посміхаючись собі в бороду, пояснив нам.

— Це пугало діда Андрія. Він має розбиту сковороду, у котру бє декілька разів на день, щоб відганяти птахів, що зїдають йому засів. На всю цю пустиню лише там є кусник зеленини, тож усі птахи й злітаються туди.

Лохматий кундель стрів нас здалека хриплим лаєм.

— Діду! — крикнув Петрушка — ось прийшли пани, у твоє царство.

З куша блідих верб вийшов дідуган, ще стрункий, одягнутий у флянелю моряка, з підкоченими штанами і голими ногами у пантофлях з деревляними підошвами. Відкрив свою білу голову з під солом'яного, гостроверхого бриля і змірявши нас пронизливим поглядом, протягнув суху, кістляву руку.

— Доброго здоров'я. Не зайдете до хати прохолодитися?

— До „королівської палати“, — додав Петрушка.

Камінний будинок із стінами на метер завгрубшки з вікнами на долоню. Зайшли до великої кімнати, з великим столом по середині, з двома деревляними лавками. Стіни обліплені ілюстрованими журналами. Висіло декілька фотографій у рамках з кольорових мушель. У кутку величезна піч. Огонь

завжди підтримувався під китлом на штучно влаштованому залізному руштованню.

Не питаючи нас, дід почав варити чай.

Я сподівався побачити старого, суворого пустельника, сухого мов пергамент ченця, зігнутого вдвоє постами і молитвами. Натомість перед нами був красунь-дідуган, ще цілком бадьорий; тримався рівно і ступав твердо. Волосся на голові і борода були білі, як сніг, але дбайливо причесані; рум'яні лиця, хоч шкіра обгоріла від сонця і задубіла від морської солі. Жвавий і веселий у балачці мав у поглядах блакитних очей лагідну розміркованість. На стіні в раковій рамі образ військового у білому одязі з великою кольоніяльною каскою на голові як гордо сидів на верблюді.

— Це лорд Гордон.

Разом з ним дідуган відбував свою службу, як був молодий. Був матросом на його інспекційній шалюпі, коли він був делегатом Англії на Європейській Комісії для досліду дунайської дельти.

— Що то був за чоловік! Звідси поїхав до Судану, де його забито.

Після того, як випили горячий чай, розлитий на тарілці, з кусниками цукру в зубах по звичаю рибалок, ми вийшли на повітря і сіли під верби за хатою.

— Відколи живеш тут, діду? — почав доктор свій допит.

— Лише 42 роки.

— І від того часу не бував між людьми?

— Та чого-ж я маю йти до людей, коли люди самі до мене приходять?

— Жінку, дітей, родичів — не маєш нікого коло себе?

— Маю доньку. Одружена, далеко звідси.

По декількох хвилинах мовчанки дідуган почав жартовливим тоном:

— Бачили рибу, що називається вюном? саме подібна до гадюки. Візьміть мішок повний гадюк і покладіть туди одного вюна тепер запхайте руку в мішок і серед гадюк намацайте вюна. Це подружка. Так вибирає собі чоловік жінку.

— Не даром люди звать тебе філософом — сміявся доктор.

Ми збиралися відходити, але бачили добре, що дід хоче нам щось сказати.

— Знаєте тут рідко заходять лікарі, а я маю хворобу. Якийсь кашель давить мене в грудях.

— Давно куриш діду?

— З дитинства. . . чиж треба залишити курити? Стільки й потіхи маю.

— Кілько років маєш?

— Коло 82.

Доктор подумав хвилинку.

— Ні, не залишай курити. Я пішлю дещо ліків з Букарешту.

На другий день доктор залишив дельту. Через тиждень я отримав з Букарешту пакет, який треба було віднести дідуганові з кордону. Було дві пачки тютюну „bestimis“ і фляшчинка з ліками. Хвороба і лік були запаковані разом.

Кілько я разів їздив на лови, завжди завертав до кордону. Дід Андрій завжди стрічав мене задоволений, жвавий і до теплий, дувлючись на світ з тим самим філософським спокоєм. Любо було слухати його оповідань про минувшину Суліни за турків, коли збирались на Дунаю сотні кораблів, від яких в порті стояв ліс щогол.

Я багато разів пробував дізнатися від старих людей про минувшину цього оригінального чоловіка. Одного вечора вертав я з порту з Барбою Спіру, найстаршим пільотом з порту. Спіру пробував нові вітрила, заготовлені власноручно для „Марії“, гарного, легкого човна, яким цей старий вовк обїздив весь беріг Чорного моря. Червоне сонце палало на обрію. Вода блестіла червоним металем. Ліси очерету горіли полум'ям заходу. Назустріч нам дув вітер з берега.

Щоби заїхати до порту, ми були приневолені робити безнастанні зигзаки. Запізналися. Земля і вода дрімали у сутінках ночі.

Далеко маяк відкрив своє недрімуче око, яке кліпало мовчки і правильно. На цілій лінії низького берега полотно темряви закривало все. І нараз слабе світло блиснуло на півночі, на темній масі пустого берега.

— Що за світло видко там?

Барба Спіру уважно подивився в далечину і замість відповіді почав сміятись, страшено скорчивши своє зморщене обличча.

— Цеж маяк з кордону.

— Я не бачив ніякого маяка на кордоні.

— Цей маяк поставив король кордону. Андрій Фільозоф має звичай класти на вікно свого палацу нафтову лампу. Рибалки користуються цим світлом, яке допомагає їм дібратись до берега, коли підчас бурі не можливо заїхати в захист до порту. Богатьох вратував він так від смерти зимою.

Човен, схилений на бік, легко сховався по воді, яка шипіла, вдаряючись до його боків. До порту було ще далеко.

— Слухай, Спіру, чи не можеш мені сказати, хто в Андрій Фільозоф і чому жие самітно на кордоні?

Барба Спіру, підв'язавши під коліном авлу шкоти, кінець шнура, що тримає натягнутим ріг полотна, надзвичайно влучно запалив проти вітру товсту сигару і почав:

— Андрія знаю ще хлопцем, ми майже однолітки. Був разом з ним мусом, себто матросом на кораблі Європейської Комісії, коли почалась робота у дельті. Його тато прийшов з низу і залишився тут, одружившись з румункою у Тульчі

Якої він був нації, тяжко сказати. Я знайшов його шефом екіпажу на одній зі шалюп комісії. Ми з Андрієм були ще цілком молоді, коли стали пільотами-учнями на кораблі, бо тоді був великий брак пільотів на Дунаю. Що тут було за життя тоді! Кораблі нагружувались лишень руками. Тисячі люди з усього світу, як комашня, порались коло праці в порті. Галас, шум не замовкав ні в дні ні в ночі, бо тоді заробляли багато; ми грались англійськими фунтами, і золото текло по каварнях. Не знаю, чому прийшло в голову одному власникові каварні спровадити групу гарфісток з Чехії. Тоді відчувався великий брак жінок, і скоро вони всі заплутались, а деякі дуже добре одружились. Коли побачили, що перший транспорт мав успіх, спровадили другу партію. Найкраща дівчина з усіх була Кляра. Висока, горда, волосся як смола і лице як молоко, срібний голос, а в чорних очах спокуса. Закрутила всім голови. Кожної ночі був скандаль, мужчини билися і ножами різались задля неї. Андрій збожеволів цілком. Одному, італійцеві, обтяв вухо, другому, грекові, пробив лице ножем. Одної ночі купець-вірмен вкрав її і повіз у Стамбул. Андрій погнався за ними. Через місяць привіз Кляру і одружився з нею. За рік мали дитину. Любив її мов божевільний. Спочатку вона здавалась розумною жінкою, поки не приїхав до порту дальматинець Нікулич, дуже жорстока людина.

Від деякого часу почала баба робити йому солодкі очі. Одного вечора, приблизно у цей сам час, нараз покликав дальматинець мене і Андрія і наказав завести до порту великий корабель, що поспішав до Галацу.

На кораблі, який ми поволі заводили до порту, Андрій був на кермі, я на командному містку. Коли це нараз, бачу, він кинув далековид на землю, як буря перебіг до містка, без слова вкочив у човен, привязаний до корабля і почав з усіх сил веслувати. Я глянув вперед і побачив при місячному сяйві другий човен, що скрадався до другого берега. Я догадався, що то могло бути. Поки станув на якір, спустив човен, пройшов час. Два чоловіки гнали веслами отчайдушно, і була надія його дігнати. Але не було можливості. Андрій дігнав човен і скочив до середини, де видніли дві тіні. Почалась бійка. Я почув голос дальматинця, який прохав ножа у жінки. Два сплетені тіла боролися, силкуючи скинути один другого за борт. Я пізнав при місячному світлі Кляру, яка нагнулась, вдаряючи веслом руку, що вчепилася за край човна. Я дігнав запізно. Побачив тіло, що падало в воду і човен, що сховнувся у темряву. Коли витягнув Андрія, був непритомний, весь у крові. Мав удар ножа в грудях і розбиту руку.

Кляра з дальматинцем втікла на другий день на італійському кораблі. Втікли по сьогоднішній день. Місяць пролежав Андрій у шпиталі комісії. Коли вийшов звідтам кинувся, як божевільний, шукати їх по всьому світу. Три роки їздив моряком по всіх можливих кораблях. Потім вернувся прибор-

каний і цілком змінений. Відійшов потім на кордон, де і живе сам, як ви бачили. Дитину, яка залишилась, віддав до школи до жіночого монастиря в Галаці. Не знаю, яким чином, один франдуз, директор банку з Константинополя, пізнав її, закохався і одружився. Приїздили сюди зо два рази, хотіли забрати дідугана до себе. Але він оперся цьому і ні за що не хоче залишити кордону.

— —

Одного блакитного літнього ранку, з рушницею на плечах пішов я на бекасів. Корабель мав стояти два дні в порті при нагрузці. Ходив сам. Пустий беріг тягнувся до обрію, як безкрайня стрічка. Самітний, з задоволенням втягав я в себе солений і гіркий подих моря. Лише час від часу невідомий шепіт збуджував воду, що пестила беріг — одвічний ритм моря, одинокий голос пустині.

По декількох годинах ходу станув. Не застрілив нічого. Лежучи на мягкому і теплом піску, я віддихав з напів закритими очима. Пізніше мені здалося, що чую здалека якийсь шум. На побережжю виднілися дві чорні точки, які все зростали на обрію. З досадою чекав я на двох людей, які непокоїли величний спокій пустині. Один з них був маленький чоловік у білому одязі, з рушницею за плечима. Другий великий у сірому одязі з величезним брилем на голові. Не пізнав його, поки не наблизився цілком. Був це начальник почти, пристрасний ловець, і доктор, старий мій приятель, що приїхав знову поповнити свою пишну колекцію комарів.

Втішені стрічею ми продовжували разом шлях. Коли показався кордон, доктор запитав:

— Що стало з дідуганом? Ще живе Фільозоф?

— Живе, — відповів начальник, — ще бадьорий. І населення королівства збільшилось одною особою, бо вернулась королева з вигнання.

Спочатку ми нічого не розуміли.

— Жінка його повернулась, пояснив начальник, — після сорока п'яти років блукання. Він її прийняв. Що вона робила, де жила — не відомо. Відколи повернула баба, загубив старий свій філзофський спокій. Все сушить вона йому голову перейти жити до міста, але впертий дід не хоче покидати королівства.

Дійшли до кордону. Здалека виднівся на леваді, рухаючись поміж корчами винограду, гостроверхий бриль діда. На стільчику коло хати сиділа жінка і плела невід. Коли піднялася на ноги, я побачив жінку, рівну і кістляву; чисто одягнена у синю спідницю і блюзу; подовгасте лице все у зморшках, очі великі, чорні і тіль моху над зівялими губами; риси лиця носили сліди колишньої краси; можливо останки кокетства заставили її заховати сивий волос під вишневу хустку.

Змірявши нас підозрілим поглядом, привіталася, і наблизившись до начальника, почала йому щось тихо говорити з де-

якою підслесливістю в голосі і поглядах. Пришов і дідусь, радісно стискаючи нам руки. Запросив до свіжо вибіленої хати. З першого погляду видно було дбайливу жіночу руку. Чистота, занавіски на вікнах, квіти в горщиках, килими по стінах. Дід, здавалось, змінився. Сидів мовчки і час від часу кмурир свої густі брови. Не мав вже колишньої лагідної веселості. ані охоти до балачок. Коли жінка варила чай, дід наблизився до начальника і почав щось шепотіти, щось прохав його, я чув ті самі настирливо повторювані слова:

— Не дайте нічого... скажіть, що не прийшло нічого... нам тут нічого не треба.

Після чаю пішли під верби. З хати чути було сварку старих.

— Слухай, начальнику, — почав жартовливо доктор: бачу, що ти родинний повірник. То один то другий сповідаються тобі. Що за непорозуміння, що за драма снується тут у пустині?

Начальник почав сміятися.

— Ви знаєте, що вони мають доньку з директором банку добре одружену в Константинополі. Донька посилає їм гроші через пошту в Суліні. Дід не хоче приймати і гнівається на бабу за хапчивість. Він прохає відсилати назад перекази, а вона бажає отримати грошей як найбільше. Через це вічна сварка. Відтепер будуть лаятись аж до раня.

Решту дня я провів у лісі Лети. Вдоволені повернули ми під вечір на кордон. По дорозі забив я декількох болотняних птахів. Доктор налапав з дюжину різнородних комарів.

Розтягнувшись на бічному схилі одного піскового горба, дивились ми на спокійне море, яке міняло свій колір підчас заходу сонця. Линивий подув вітру йшов з далеких просторів. Доктор схилив голову і здавалось старався піймати звук, що йшов здалека.

Я напружив слух.

Зі широкої пустині дюн доходили до нас, донесені вібрацією воздуха, слабі дріжачі звуки, як тяжкий орган, слуханий здалека.

— Цікаве зявище, — перервав доктор.

Дрібний пісок, сухий і рухливий, підноситься вітром і треться, сховзуючись схилами горбів.

Ми наближались до самотньої хати кордону. Зі середини чути було сварливі голоси старих. Доктор станув гірко хитаючи головою.

— Ці старики, що затроюють собі решту днів, колись кохалися. Ця сварлива баба була гарна, спокуслива. Чар її очей заставляв різатись мужчин. Яке погане людське життя.

Вгорі пролітали час від часу парами болотяні птахи до своїх гнізд у хащах очерету.

Між мір'ядами комах, які літали перед нами, стрілою про-

літали зграбні цікади з тілами як з перлової маси, прибрані у самоцвіти; з витягнутими блакитними вусиками вони плили, переплітались, як малі кольорові літаки.

Доктор, що слідкував за ними, нараз вхопив мене за руку.

— Бачиш тих двох метеликів, що летять тісно вхопивши один другого, мов би злиті в одно тіло? В цей сам день родяться, любляться і вмирають... Вмирають люблячись...

(З румунського переклада Б. Стеценко)

Юрій Липа.

Селянський король

(Докінчення)

По смерті тої людини в 1861 р. — російський губернатор Київщини викликав впорядчика похорону, маляра Честахівського, і пригадав йому, що він ховав того, хто дуже впливав на селян і хотів „піднести упадшу українську націю“. Інші урядовці дорікали Честахівському, що він згадкою про похованого і відчитуванням його творів „схвилював цілий край і нагнав на поміщиків несамовитого страху й трепету“, що взагалі тепер „по різних укритих місцях збираються гурти підозрілих людей, що співають гайдамацькі пісні“. Були й такі відомости, що якийсь „музика Гриць“, висланець умерлого, організує в близькому часі Тарасову ніч, тобто цілковите знищення чужинців. Колиж допитувано самих селян, що вони думають про вмерлого, — відповідали дипломатично, по селянськи: „Тепер і наша земля не пуста, що тепер і на нашій землі лежить дуже розумний чоловік, а то все пани та пани, которі живцем гризуть нас, як собаки!“ (Київ. Стар. т. 52). Зрештою серед селян ходили чутки, що їх провідник не вмер, а поховано лише труну з його заповітом.

Потім він у пам'яті селян виріс, як легендарна постать, як маг-характерник. „Нарід представляє його і змальовує в своїх легендах як героя, подібного до інших історичних осіб, як Морозенко, Нечай і інші... Звичайно український нарід всім своїм улюбленим героям надавав чародійське обличча, надзвичайну силу й інші прикмети, що обумовлюють „характерника“... Оповіді про нього ходять як передання... Богато чудесних оповідань звязують із іменем поета“...

„Не дивлючись на те, що Шевченко був іще не так давно, існування його привязує нарід до давніх часів“. В двадцять літ по його смерті, селяни оповідають про нього, як про півбога. Оповідання починають від слів: „Був собі колись то такий великий характерник-Шевченко, та такий, що з ним ніхто не міг зрівнятись“. (А. Смоктій: Погляд народа на Ш. Київ. Ст. 1882 р.).